

A társadalmi biztonság dimenziói és a szabadság garanciái napjainkban

Szabó Sándor – Csoba Judit

SZABÓ SÁNDOR: Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, Szociálpolitika MA szakos hallgató; sanyika.szabo20@gmail.com

CSOBA JUDIT: Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék; csoba.judit@arts.unideb.hu

ABSZTRAKT A társadalmi biztonság lineáris fejlődési iránya napjainkra számos területen megkérdőjeleződött. Bár a XX. század közepén úgy tűnt, hogy a nemzetállam, majd pedig az azon alapuló jóléti állam képes a társadalmi biztonság mind magasabb szintjét megvalósítani, a XXI. századra nyilvánvalóvá vált, hogy az állam nem szükségszerűen garantálja a társadalom tagjainak biztonságát. A globalizáció, a gazdasági és környezeti válságok, az értékrendszer átalakulása, az egyenlőtlenségek növekedése az elmúlt évtizedekben, majd a járványok és háborúk kialakulása a közelmúltban olyan kihívásként jelentkeztek, amelyek próbára tették a jóléti államok által garantált társadalmi biztonságot, s az állami szerepvállalás új formáit helyezték előtérbe. A biztonság garantálása helyett a szabadságra helyeződött a hangsúly, s a jóléti állam intézményrendszerének fokozatos leépülésével maga az állam működése vált a bizonytalanságok és kockázatok forrásává. A tanulmány a rendelkezésre álló szakirodalom elemzésével arra vállalkozik, hogy választ keressen arra a kérdésre, hogyan változott a biztonság fogalom tartalma a klasszikusoktól napjainkig, s hogyan tűnnek el a társadalmi biztonság garanciái abban a korszakban, amit a legbiztonságosabbnak feltételeztünk.

Kulcsszavak: társadalmi biztonság, állami szerepvállalás, jóléti állam, szociális jogok, második modernitás

Dimensions of social security and guarantees of freedom today

ABSTRACT The linear development of social security is now being questioned in many areas. Although in the mid-20th century it seemed that the nation state, and later the welfare state based on it, could achieve ever higher levels of social security, by the 21st century it had become clear that the state does not necessarily guarantee the security of the members of society. Globalisation, economic and environmental crises, the transformation of value systems, the rise in inequalities in recent decades and, more recently, the emergence of epidemics and wars have all posed challenges that have tested the social security guaranteed by welfare states and have brought new forms of state involvement to the fore. The emphasis has shifted from security to freedom, and the functioning of the state itself has become a source of uncertainty and risk as the institutional framework of the welfare state has gradually been dismantled. By analysing the available literature, this study seeks to answer the question of how the concept of security has changed from the Classics to the present day, and how the guarantees of social security disappear in what is assumed to be the most secure period.

Keywords: social security, state involvement, welfare state, social rights, second modernity

BEVEZETŐ

A biztonság érzete az elmúlt évtizedekben a mindennapi élet részét képezte. Az utóbbi években azonban a környezetünkben zajló változások – pandémia, háborúk, környezeti kihívások – alapjaiban kérdőjelezték meg mindazt, amit a biztonsággal kapcsolatban feltételeztünk: minél fejlettebb egy civilizáció, annál nagyobb biztonságban tudhatják magukat a társadalom tagjai. A biztonságérzet vizsgálata napjainkban különösen időszerű, mivel a XXI. század emberre egyre inkább úgy érzi, a bizonytalanság átszövi az egész társadalmat, beszívárog az élet minden szegmensébe, s mindennapi tapasztalattá válik.

Annak ellenére, hogy a világ fejlett országai társadalmi, politikai és gazdasági értelemben is arra törekedtek, hogy a lehető legbiztonságosabb környezetet teremtsék meg polgáraik számára, s biztonságosabb, kiszámíthatóbb környezetet teremtsenek a következő generáció számára, a biztonságsszükséglet kielégítése terén egyre jelentősebb deficitek mutatkoznak (Vail 1999a; Castel 2005). A biztonság érzetének elvesztése különösen érvényes a legifjabb generáció, a 15–24 évesek körében, amelynek tagjai lényegesen kedvezőtlenebb helyzetben érzik magukat, mint a szülői, nagyszülői generáció. A biztonság eltűnő garanciáinak tapasztalása, s az ebből fakadó szorongások megjelenése (klíma-, vírus-, háborús szorongások) azonban mind általánosabbá válik az idősebb generáció körében is, s joggal merül fel a kérdés: mit jelent ma biztonságban élni a XXI. században? Hogyan változott a biztonság fogalom tartalma a klasszikusoktól napjainkig? S végül talán a legfontosabb kérdés: hogyan tűnnek el a társadalmi biztonság garanciái abban a korszakban, amit a legbiztonságosabbnak feltételeztünk?

Tanulmányunkban a rendelkezésre álló szakirodalmi háttér alapján ezekre a kérdésekre keressük a választ. Az első részben a biztonság fogalmának szemantikai vizsgálatára teszünk kísérletet, majd a jóléti állam működésének, mint a társadalmi biztonság garantálásában meghatározó szereplőnek a változásait elemezzük. A tanulmány végén az általános bizonytalanságérzet kialakulásának legfontosabb elemeit összegezzük. Az elemzés során a biztonságot elsődlegesen társadalomtudományi megközelítésben vizsgáljuk.

A BIZTONSÁG FOGALOM TARTALMÁNAK VÁLTOZÁSA

A biztonságot mint koncepciót és szükségszerű gyakorlatot mindig is hatalmas tudományos érdeklődés övezte az évszázadok során. Tartalmát, megvalósulásának feltételeit számos tudományterület vizsgálta, így ma sem egyszerű egzakt definíciót adni a fogalomról (Szőke – Somodi – Szabó 2017; Bourbeau 2015). A biztonság fogalom tartalmának pontos meghatározását az is nehezíti, hogy egy folyamatosan változó, az ókori görög bölcsletről napjainkig számos jelentéstartalmat hordozó kategóriával van dolgunk. A sokszínűségnek köszönhetően a fogalom egy idő után már nem volt képes lefedni azt a tartalmat, amit a különböző kontextusban jelölnie kellett volna, így óhatatlanul elindult a fogalom diverzifikálódása. Ennek a folyamatnak köszönhetően ma már a biztonság fogalomnak különböző részterületeiről beszélhetünk, amelyeket más és más tudományág vizsgál. Ilyen részterület pl. a nemzetbiztonság, a humánbiztonság, az egészségbiztonság, az élelmiszerbiztonság stb. (Szőke – Somodi – Szabó 2017).

A SECURITAS KONCEPCIÓJA AZ ÓKORI FILOZÓFIÁBAN

A biztonság (*security*) kifejezés nehezen definiálható fogalom. A jelentése történelmi koronként folyamatosan változott. Ha az etimológiai tartalmat keressük, akkor az antik kultúráig kell visszanyúlnunk, ahol a fogalomnak két gyökere és egyben két történelmi szakasza van (Arends 2008).

Az ókori görög bölcelet központjában nagy hangsúlyt kapott a nyugalomként értelmezett biztonság. Kr. e. harmadik századtól megjelenő görög filozófiai iskolák a biztonságot a bölcs ember alapelvevé tették és az elérése érdekében megfelelő spirituális technikákat határoztak meg (Gros 2019). A biztonság fogalma kétféleképpen épült. Az Epikuroszi hagyományban gyökerező „*ataraxia*” kifejezés, amely a latin „*securitas*” szó szinonimájaként értelmezhető, és elsődlegesen az emberi szellem biztonságára és békéjére vonatkozott, egy belső nyugalmi állapotot jelölt. A sztoikus filozófusoknál – különösen Epiktétosznál – az *ataraxia* kéz a kézben járt az „*elutheria*” (szabadság) és az „*apatheia*” (közömbösség) fogalmakkal. A sztoikusok úgy tartották, hogy a bölcs ember a legnagyobb veszélyek és bizonytalanságok közepette is helytáll és a lelkiállapotának az állandóságára törekszik. Ennek az állapotnak az eléréséhez folyamatosan ismétlődő gyakorlatok elvégzése és megfelelő önkontroll szükséges (Gros 2019).

A biztonság fogalom másik pillére az antik görög kultúrában a Thuküdidész íásaiban megjelenő „*asphaleia*” fogalom, amit a latin „*salus*” szó megfelelőjeként értelmezhetünk. Ez a biztonság fizikai dimenzióját hangsúlyozta (Arends 2008; Gros 2019; Hamilton 2013).¹ Thuküdidésznek a Peloponnészoszi háborúról szóló írásában megjelenő „*asphaleia*” kifejezés az ókori görögök által kedvelt sportból, a birkózásból ered, és a bukástól, eséstől való félelmet fejezi ki. Thuküdidész a fogalmat háborús kontextusba használja, és elsősorban azt hangsúlyozza, hogy Athén, hogyan tudja megőrizni a biztonságát és stabilitását?² (Arends 2008). Az *asphaleia* fogalom tartalma ebben a vonatkozásban teljesen új értelmezést adott a biztonságról alkotott elképzeléseknek. Augusztus trónra lépésétől kezdve a római császárok biztonságról alkotott nézeteiket az *asphaleia* fogalommal fejezték ki. Ennek értelmében a birodalom biztonságának megőrzése egyben garantálhatja a római polgárok belső biztonságát is (Hamilton 2013). Fontos azonban kiemelni, hogy bár Thuküdidésznél és a császárkori Rómában is megjelenik az állam belső, fizikai biztonságának megteremtésére irányuló igény – amely elsősorban az uralkodó feladata –, de Hobbes és Locke munkásságáig explicit módon ez sehol nem kerül kimondásra. Ennek talán az lehet az oka, hogy a belső biztonságot garantáló intézmények hiányában ebben a korban fel sem merül a békés egymás mellett élés lehetősége, másrészt a korabeli szerzők a konfliktusmentes világot az emberi természettel ellentétesnek tartották (Felméry 2015).

A manapság általánosan használt biztonság fogalom tulajdonképpen a latin „*securitas*” kifejezésből ered, amely először a Kr. e. első évszázadban jelenik meg Cicero filozófiai íásaiban. A történelmi hagyomány úgy tartja, hogy ő alkotta meg a kifejezést (Hamilton 2013). Alapvetően a szó két alkotó elemre bontható. A „*se*” a latinban fosztóképzőként funkcionál és egy olyan állapotot jelöl, amikor mentesek vagyunk valamilyen veszélytől vagy gondtól. A szó má-

¹ Az angol nyelvben a „*securitas*”-nak a *security*, a „*salus*”-nak pedig a *safety* fogalom feleltethető meg.

² Ebből a szempontból a fogalom tartalma a ma ismert nemzetbiztonság fogalmához áll legközelebb.

sik része a „cura” pedig egyfajta gyűjtőfogalomként jelenik meg, amely magába foglal minden olyan állapotot, amely az emberi természet számára nyugtalanító lehet (Arends 2008). Cicero számára a cura egy negatív és egyben egy pszichológiai jellegű fogalom volt, amely az emberi lélekre gyakorol hatást és veszélyezteti az egyén érzelmi stabilitását³. Az ilyen érzelmi biztonság nélkül az egyén képtelen elérni az állandóság (*constantia*) állapotát, valamint a bizonytalanság állapotában alkalmatlanná válik a feladatainak az ellátására. Tehát – Cicero szerint – az emberi elme békéjének (*tranquillitas animi*) megőrzése érdekében el kell kerülni azokat a helyzeteket, amelyek az egyén érzelmi és mentális stabilitására veszélyt jelenthetnek (Hamilton 2013).

A SZOCIÁLIS BIZTONSÁG ÉS AZ ÁLLAMTEÓRIÁK

Az ókori görög és római biztonság felfogás után a felvilágosodás – pontosabban Thomas Hobbes munkássága – hoz a fogalom értelmezésébe új dimenziót. A biztonság fogalomnak ebben az időben további két új dimenziója jelenik meg: az állampolgári biztonság és a társadalmi biztonság (Castel 2005). Az állampolgári biztonság alapvetően összefügg Hobbes és Locke államelméletével, vagyis annak vizsgálatával, hogy milyen berendezkedésű állam képes biztosítani a lehető legnagyobb állampolgári biztonságot. Hobbes államelméletét az 1651-ben írt *Leviatán* című művében fejti ki. A szerző kiindulópontja a természeti állapotban élő ember. Ezt a rendkívül bizonytalan állapotot, amelyben az emberek élnek, Hobbes háborúnak nevezi, mégpedig olyan háborúnak, amely „mindenki háborúja, mindenki ellen” (Hobbes 1998: 84). Tehát a közösségen belüli életet permanens háború jellemzi. Ebből a permanens háborúból való kitörés vágya teremti meg a közhatalom iránti igényt. Hobbes elméletében az intézményesített állam elsődleges feladata, a közösség védelme, a belső fizikai biztonság megteremtése, illetve magának az államnak a legitimitása is ebből az igényből fakad. A közösség által meghatározott célok megvalósításához a korlátlan hatalommal rendelkező uralkodó választja ki a megfelelő eszközöket (Felméry 2015). A hobbesi államelméletnek az a sajátossága, hogy a biztonság kérdésében visszanyúl a korábban már tárgyalt „salus”, pontosabban a „salus populi” fogalmához. Hobbes tehát világosan kimondja, hogy az egyén fizikai biztonságának a garantálása az onnipotens állam feladata, ugyanis ha ezt nem biztosítaná, akkor elveszne a legitimitásának az alapja (Hamilton 2013). Alapvetően Hobbes eltávolodott a biztonság negatív jelentésétől (valamitől való mentesség) a fogalom pozitív jelentése felé (valamire való törekvés). Hobbes államfelfogása egy abszolút hatalommal rendelkező állam képét vázolja fel. Az állam a garancia arra, hogy az emberek békében és biztonságban éljenek. Ennek az ára azonban az, hogy az egyénnek le kell mondania a politikai hatalomba való közvetlen beleszólásról. Hobbesnál a biztonság nem természetes állapot, hanem az emberi tevékenység terméke. Az emberek biztonságigénye hozza létre az államot, amely képes az állampolgárok fizikai biztonságának szavatolására (Castel 2005; Balogh 2013).

Locke (1986 [1660]) államteóriájában az állampolgárok szabadságának és fizikai biztonságának garantálása mellett hangsúlyos szerepet kap a tulajdon biztonságának garantálása is.

³ Cicero szerint a „cura” kategóriájába tartoznak az olyan fogalmak, mint a vágy, öröm, harag, félelem, szorongás. Ezek mind veszélyeztetik az egyén érzelmi stabilitását (Hamilton 2013).

Locke szerint az egyén a munkája révén biztosítja önmaga függetlenségét és a tulajdon válik a védelem biztosításának fő eszközévé. A tulajdon lesz az, amely szavatolja a biztonságot a különböző viszonyosságok közepette. Locke-nál az állam létét a tulajdon védelme teszi indokolttá, így az egyén biztonságának a garantálása közvetve, a tulajdon biztonságának biztosítása révén valósul meg (Castel 2005; Balogh 2013). Locke elképzelése az állam működésére vonatkozóan nem azonos Hobbeséval. Míg a Leviatán a biztonságot azáltal teremti meg, hogy totális kontrollt valósít meg, addig Locke liberális, demokratikus jogállamában a szabadság és a biztonság a tulajdon birtoklása által jön létre.

A magántulajdon birtoklása által megvalósuló biztonság azonban számos kérdést felvet. Ha a tulajdon az, amely megteremti az állampolgár biztonságát és szabadságát, illetve ehhez kapcsolódik a jogállam védelme is, akkor az állampolgári biztonság dimenziója mellett hogyan garantálható a társadalmi biztonság dimenziója? Vagyis mi lesz azoknak az egyéneknek a sorsa, akik nem rendelkeznek magántulajdonnal és ezáltal nem élvezik a jogállam védelmét? Mindez rámutat Locke államelméletének hiányosságára is: a tulajdon hiányából fakadó (szociális) létbizonytalanságot hogyan lehet kezelni, a (szociális) védelmet hogyan lehet megteremteni. Castel megítélése szerint ebből az ellentmondásból egyetlen kivezető út van: a munka léthez csatolt jogok és védelem kialakítása (Castel 2005). A munkavégzésre és a közösség számára fontos értékek teremtésben való részvételére alapozva „a tulajdon egy olyan típusát teremtették meg, amely rendeltetése szerint a magántulajdonnal nem rendelkezők társadalmi státusát teremti meg” (Castel 2005: 59).

A munkavégzés foglalkoztatássá válik, vagyis olyan státussá, amely nem-piaci biztosítókat tartalmaz. A dolgozó ember helyzete így kevésbé válik bizonytalanná. Ettől fogva fizetési munkaviszonyban áll. Olyan erőforrásokra tesz szert, amelyek segítségével kevésbé lesz kitéve a külső környezeti hatásoknak, emellett képes lesz arra, hogy a saját jövőjét befolyásolja.

Mindemellett sikerül a bérmunkás-társadalom tagjai számára hozzáférést biztosítani a társadalmi közös tulajdonhoz. A társadalmi közös tulajdon lényegében alternatívája a magántulajdonnak. Olyan biztonságot szolgáló tulajdon, amely olyanok számára áll rendelkezésre, akik korábban kiszorultak a magántulajdon által nyújtott védelemből. Kitűnő példa erre a nyugdíj. A nyugdíj biztonságot ad a megöregedett dolgozóknak, akik a koruknál fogva már nem képesek munkavégzésre. A nyugdíj tehát a munkavégzésből leszármazott jogosultság. Ez a jog a dolgozó ember tulajdona, amely őt nem a piaci logika alapján illeti meg, hanem a munkabér társadalmosítása következtében (Castel 2005).

A társadalmi közös tulajdon különböző formái (pl. nyugdíj) a biztonság megteremtésének a történetében abból a szempontból kiemelkedőek, hogy míg a magántulajdonon alapuló biztonság esetében a biztonság csak a társadalom szűk rétegének – a magántulajdonnal rendelkezőknek – kiváltsága, addig a társadalmi közös tulajdon a társadalom többségének képes biztonságot nyújtani. A társadalmi közös tulajdonhoz való hozzáférés biztosításában, a szociális védelmi rendszerek kiépülésében azonban kiemelt szerepe volt az államnak (Esping-Andersen 1990; Ferge 1997; Elias 2000 [1939]; Barr 2009).

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS KEZDETEI ÉS A SZOCIÁLIS BIZTONSÁG

A szociális vagy jóléti állam fejlődése szorosan összekapcsolódik a védelmi rendszerek fokozatos kiterjedésével. A huszadik század közepére az állam válik a biztonság garantálásának legfőbb tényezővé, a kockázatcsökkentés intézményesített rendszerévé.

Melyek voltak azok az erők, amelyek katalizálták azt a folyamatot, melynek során eljutunk az ókori *securitas* koncepciótól a társadalmi biztonság fogalmáig? Norbert Elias német szociológus a *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* (2000 [1939]) című nagy hatású művében emellett érvel, hogy a nyugatra jellemző, egy a kora középkortól induló civilizációs trend. Ennek hatására alapvetően megváltoznak a civilizációs együttélés szabályai, normái, erkölcei. Elias témánk szempontjából talán legfontosabb megállapítása volt, hogy az állam a biztonságos környezet megteremtésének feltételeként sikeresen monopolizálta az erőszakot, ezáltal lehetővé tette a mindennapi élet pacifikálását. Az állami erőszakmonopólium nélkül nem tudtak volna megszületni azok az intézményes garanciák, amelyek a biztonságot szolgálják. Ennek a civilizációs folyamatnak az első állomása volt a felvilágosodás kora, amelynek kiemelt szerepe, hogy lefektette a ma ismert biztonsági rendszerek alapjait: az állam vált a szubjektív és az objektív biztonság zálogává (Gros 2019).

Az állam biztonságot garantáló szerepének új dimenziója, a szociális biztonság csak a XX. század közepére alakult ki, jóllehet az állam beavatkozásának különböző formái már a korábbi évszázadokban is megjelentek. Ferge (1997) az állami szerepvállalás elemzésekor három markáns történelmi korszakot mutat be. Az első korszak I. Erzsébet 1601-es szegénytörvényével kezdődik, amikor az állam *marginális szerepet* vállal a szociális biztonság megteremtésében. A társadalom peremére szorult csoportok helyzetét főként igazgatási kérdésként kezeli, az eszköztárát továbbra is a korlátozó és büntető intézkedések jellemzik, s főként a zárt szegénygondozás (pl. szegényházak, dologházak) a meghatározó, amely a többségi társadalom védelmét garantálja a veszélyes és veszélyeztető rászoruló csoportjával szemben. Az állam felügyeletet vállalt, de felelősséget nem, a szegények segítése a lokális közösségekre maradt.

Az állami szerepvállalás legfőbb motivációja nem a korai kapitalizmusra jellemző tömegnyomor leküzdése, hanem a kapitalizmus által indukált társadalmi és gazdasági folyamatok következményeire való kényszerű reagálás volt (Szamuely 1985).

A második korszakban (1850–1945) az állam a kialakult helyzet korrekciójára, a szegények kordában tartására, a fennálló viszonyok elfogadásának ösztönzésére irányult. A szegénypolitika célcsoportja azoknak a szegényeknek a köre volt, akik a morális kritériumok betartása mellett is egzisztenciális küszöb alatt éltek. A támogatás célja az elemi létfenntartás, a leggyakrabban alkalmazott eszköz az adományozás volt. A korrektív korszak jelentős vívmánya mindemellett ugyanakkor a Bismarck kancellár által Poroszországban 1882-ben kezdeményezett – igaz, kezdetben csak a nagyipari munkásságot érintő – társadalombiztosítási rendszer kialakítása és a biztosításon alapuló pénzügyi ellátás elindítása volt, mely a szociális biztonságunknak a korábbiakhoz képest egy magasabb szintjét képviselte. A kockázatok kezelésében már az állam is – igaz, csak szabályozóként – felelősséget vállal. A társadalombiztosítás az „*ipari társadalommal együtt kialakuló veszélyekre, a balesettől, az ellátatlan öregkortól stb. való szorongásra adott társadalmi válasz: védekezés a jövedelem elvesztésével vagy csökkenésével járó létbizonytalanság ellen*” (Ferge 1994: 9).

A harmadik korszakban az állam szociális biztonságot garantáló tevékenysége arra a hitre épült, hogy a társadalmi problémák, közöttük a szegénység és egzisztenciális bizonytalanság a társadalom és gazdaság működési zavarainak következtében alakul ki, így a közjó kialakításának érdekében beavatkozó államnak a feladata ezeknek a rendszerszintű hibáknak a korrigálása. Így alakult ki és vált a társadalom tagjainak szociális biztonságát garantáló legfontosabb szereplőjévé a jóléti állam a második világháborút követően.

A JÓLÉTI ÁLLAM: KIHÍVÁSOK ÉS VÁLASZOK A SZOCIÁLIS BIZTONSÁG GARANTÁLÁSA TERÉN

A jóléti állam fogalma nehezen definiálható, ugyanis nincs formailag letisztult definíciója. Érdemes megjegyeznünk, hogy a jóléti állam megnevezést csupán az 1940-es évek óta használjuk (Temple 1941; Tomka 2008).

Barr (2009) szerint alapvetően a fogalom mozaikszóként fogható fel, amelynek sokféle forrása és gyakorlati megvalósulása van. A *jóléti állam gazdaságtana* című munkájában a következőképpen definiálja a jóléti államot: „A jóléti állam célja azon egyének jólétének elősegítése, akik (a) gyengék és elesettek – főként szociális ellátáson keresztül; (b) akik szegények – főként jövedelmek újraelosztásán keresztül; illetve (c) akik nem elesettek, sem nem szegények – biztosítási célú és fogyasztás kisimítását lehetővé tevő pénzbeli juttatások, illetve egészségbiztosítási és közoktatási szolgáltatások révén.” (Barr 2009: 42).

Esping-Andersen kiindulási pontja T. H. Marshall szociális állampolgárság elmélete. Esping Andersen (1990) úgy véli, hogy a jóléti állam nem érthető meg pusztán a szociális állampolgársággal járó jogok alapján. Azt is figyelembe kell venni, hogy miként fonódnak össze az állami tevékenységek a piac és a család szociális ellátásban játszott szerepével. Esping-Andersen egy egyszerű definíciót ad. Jóléti állam fogalma alatt az állam olyan felelősségvállalását érti, amely során az állam garantálja, hogy bizonyos jóléti minimumot nyújt az állampolgárai számára (Esping-Andersen 1990).

Ha a jóléti állam fő ismertetőjegyét szeretnénk meghatározni, akkor a szakirodalom legtöbbször az állam redistribúciós szerepét emeli ki (Szamuely 1985). A jóléti állam azonban ennél a szerepkörnél sokkal több. Baldwin (1990) szerint, ami igazán meghatározza a jóléti államot, az a szolidaritás és a kollektív kockázatvállalás. Baldwin (1990) a *The Politics of Solidarity* című művében a jóléti államot egy olyan szolidaritás közösségként írja le, ahol a kockázatok kollektívan oszlanak el. Ahogy Castel (2005) is megjegyezte, a kockázatokat, bizonytalanságot nem lehet elkerülni, csupán állami segítséggel mérsékelni lehet. Egy ilyen szolidaritáson alapuló jóléti államban („*solidaristic welfare state*”) tehát az államnak az az elsődleges feladata, hogy mérsékelje a kockázati tényezőket (pl. univerzális elosztással), valamint vállaljon felelősséget állampolgárai biztonságának megteremtésében (Romke 2012; Goodin 1986).

Vail (1999a) Baldwinhoz (1990) hasonlóan szintén a szolidaritás jelentőségét hangsúlyozza, azonban egyben túl is lép ezen a kereten. Úgy véli, hogy a jóléti államok leírására a megfelelő kifejezés az a biztonsági rezsim (*security regime*). Vail (1999b) szerint az államnak három olyan területe van, ahol a biztonságot meg kell teremteni. Az első terület a gazdaság. Itt elsősorban az állampolgárok gazdasági/anyagi biztonságának a megteremtéséről van szó. Az állam-

nak ezen a területen az a feladata, hogy a szabadpiaci verseny által generált bizonytalanságok állampolgárokra gyakorolt hatását mérsékelje. A második terület a *civil társadalom* területe. Ezen a területen az állam „*welfarist*” (jóléti) logikája érvényesül. Az itt felmerülő legfontosabb biztonsági kérdések a következők: egyenlőség, kockázatvédelem, szolidaritás, társadalmi integráció. Az állam szerepe a biztonság garantálásban az, hogy megvédje az egyéneket a kiszámíthatatlan kockázatoktól, vagyis olyan alkalmaktól, amikor az egyént olyan bizonytalanságok érik, amelyekre nem minden esetben van ráhatással (pl. betegség, baleset, munkanélküliség). Ezek a problémák nemcsak az egyén biztonságát veszélyeztetik, hanem kollektívan érinthetik az egész társadalmat, ha a kockázatokat nem időben kezelik. Vail szerint a jóléti állam nem pusztán a kockázatvédelem eszköze, hanem egy erkölcsi, morális érték képviselője, amely képes az önzetlen cselekvést elősegíteni, valamint erős kötelekeket alakít ki a társadalom különböző csoportjai között. A cél egy jól integrált társadalom, amelyhez nélkülözhetetlen a biztonság. Az egyénnek biztonságra van szüksége ahhoz, hogy szabadon dönthessen és választhasson, valamint hogy a saját maga által kialakított kapcsolatban részt vegyen (Vail 1999b; Ferge 1994). Az utolsó terület, amelyet Vail említ, az a *politika* területe. A politika területénél a kiemelt cél a demokratikus értékrendre épülő, azok mellett elkötelezett társadalom (Vail 1999b).

A jóléti állam „aranykorát” – amely egyben a stabil szociális biztonság korát is jelentette – a szakértők többnyire az 1945 és 1973 közötti időszakra vonatkoztatják (Pierson 2006; Huber-Stephens 2001; Wincott 2013). Az „aranykor” fő jellegzetességeit Pierson (2006) a következőképpen foglalja össze:

- a háború utáni gyors reformok egy univerzálisabb jóléti államot hoztak létre;
- a szociális jóléti rendszer iránti elköteleződés erősödött, amelyet a növekvő források, valamint az ellátások és lefedettségek nagy aranyú kiterjedése jellemez;
- széles politikai konszenzus alakult ki az aktorok között, amely a vegyes gazdaság, valamint a szociális jóléti rendszer támogatása mellett köteleződött el;
- a gazdasági növekedés és a teljes foglalkoztatás mellett valósult meg.

Ha a fent felsorolt jellegzetességeket Szamuely (1985) és Pierson (2006) nyomán egy tágabb kontextusba helyezzük, akkor azt mondhatjuk, hogy a háború utáni, konszolidációs időszakban a jóléti állam egy sokoldalú konszenzus eredménye volt. Míg Szamuely (1985) ezt a konszenzuális viszonyt úgy írja le, mint a munkátatók-munkavállalók-állam közötti egyezséget, addig Pierson (2006) szerint a konszenzus kétféleképpen értelmezhető: a társadalmi osztályok közötti konszenzusként, illetve a politikai pártok konszenzusaként.

A társadalmi szinten megvalósuló konszenzus a munkásosztály és a tőkészek közötti viszony pacifikálását jelentette, mindezt az állam irányította, amelynek koordinálnia kellett a szakszervezetek és a foglalkoztatók közötti kapcsolatot. Ebben a viszonyban a tőkészeknek a teljes foglalkoztatás, a közművek állami tulajdonba vétele, valamint a jóléti állam támogatása mellett kellett elköteleződni. A munkásságnak és a tőkészeknek egyaránt részt kellett venni a gazdasági növekedést biztosító célok megvalósításában, ennek értelmében természetes mindkét fél részesült a jutalmakból (Pierson 2006).

A pártok szintjén megkötött konszenzus egyet jelentett azzal, hogy a pártok betartják a politika harcok alkotmányos szabályait, a lehető legnagyobb mértékben marginalizálják a

(mind a mainstream politikán belüli és azon kívüli) szélsőséges (akár bal akár jobboldali) pártokat, valamint alapvetően keynesi gazdaságpolitikát valósítanak meg (Pierson 2006).

A jóléti állam teoretikusai általában egyetértenek abban, hogy jellemzően az 1970-es évek közepe és az 1980-as évek eleje az az időszak, amely a jóléti államok fordulópontjaként azonosítható. A 1970-es évek közepének és az 1980-as évek elejének gazdasági válságai és azok inflációval való társulása válságba sodorták a II. világháború után gyors terjeszkedésbe kezdett jóléti államot. Csődbe jutott a társadalombiztosítási rendszer pl. az Egyesült Államokban és Franciaországban (Szamuely 1985), és már az 1970-es évek közepén megjelentek azok a kritikus hangok, amelyek a gazdasági fejlődés megrendülését és a jóléti állam válságát az állam kudarcának tekintették, és „gyógyírként” ismét a minél szabadabb piac szükségességét hangsúlyozták (pl. neoliberálisok). A jóléti állam kritikusi, a gazdasági liberalizmus és a monetarizmus elkötelezett hívei alapján véve megkérdőjelezték a keynesi gazdaságpolitikát, az állami tulajdont, a szociális védelmi rendszert és a szigorú munkavédelmi szabályozást. A sokoldalú konszenzus, amely által a jóléti állam képes volt szavatolni az állampolgárai számára a biztonságot, gazdasági és társadalmi értelemben is, veszélybe került. Pongrácz (2017) ennek a viszonyoknak a felborulását úgy szemlélteti, hogy a két fél közötti inga ismét a piac felé kezdett kilengeni. A konszenzus felbomlását hangsúlyozza Szamuely (1985) és Pierson (2006) is. Szamuely *A jóléti állam ma* című művében a következőket írja: „*A jóléti állam válságának lényege éppen ennek a társadalmi és politikai konszenzusnak a – legalábbis részleges – megbomlása, a jóléti állam problémamegoldó képességébe vetett bizalom megrendülése, kifejlesztése helyességének társadalmi méretű megkérdőjelezése*” (Szamuely 1985: 48). A jóléti állam a kilencvenes évek közepére elveszíti a szociális biztonság garantálásának képességét és lehetőségét.

A JÓLÉTI ÁLLAMON TÚL – A TÁRSADALMI BIZTONSÁG GYENGÜLÉSE

A jóléti állam neoliberális fordulata mélyrehatóan befolyásolta a társadalmi biztonságról való gondolkodást. Az „aranykor”-ban megélt nagyfokú biztonságérzet a válság mélyülésével fokozatosan halványulni kezdett. A jóléti állam koncepciója válságba került. Ha áttekintjük a jóléti állam kihívásaira vonatkozó szakirodalmat, akkor egy komplex válságrendszer képe rajzolódik ki, amely – ahogy Rosenvallon (2000) és Pierson (2006) is kiemeli –, egyszerre finánciális (gazdasági), ideológiai és társadalmi válság is. A finánciális válságot az 1970-es évekbeli energjaválság és az azt követő gazdasági visszaesés táplálta. Az ideológiai válság az 1980-as években köszönt be, és az a feltételezés táplálta, hogy az állam nem képes kezelni a gazdasági válság hatására erősödő szociális problémákat, s a hatékonyság helyett egyre bürokratikusabb lett az államigazgatás. A neoliberális ideológia és az individuális értékrend térhódítása, a deregulációs folyamatok széleskörű érvényesülése a szociális területen is, a multikulturális termelési rendszerek kiterjedése és ezzel párhuzamosan a nemzetállamok szabályozó szerepének csökkenése a gazdasági rendszerekben, a jóléti állam pénzügyi alapjainak megrendülése a globalizáció, a demográfiai folyamatok és a technológiai modernizáció következtében, a társadalom polarizálódásának és az egyenlőtlenségek növekedésének gyorsuló üteme, és végül a jóléti állam támogatására váró társadalmi csoportok szerkezetének és jellemzőinek átalakulása (pl. working poor jelenség stb.) a jóléti állam legitimációs válságához, s ennek eredményeként a szociális biztonság garantálásának jelentős visszaeséséhez vezetett.

A szabadpiac elsőbbségét hirdető közgazdaságtan a nyolcvanas évek közepétől a renezánszát élte (Pongrácz 2017). A neokonzervatív ideológia – amely a neoliberalizmus és a konzervatívizmus sajátos kombinációja –, egyre erősödő támadást intézett a jóléti állam ellen, minden fegyverét felvonultatva, hogy gyengítse azt. Elsőre úgy tűnhet, hogy a két ideológia-rendszer nem fér meg egymás mellett. Gamble (1994) azonban amellett érvel, hogy a XX. század végén a neoliberális rendszer kiteljesedéséhez szükség van az erős, de nem kifejezetten szociális célokat szolgáló államra. Jó példa erre Nagy-Britannia, Margaret Thatcher miniszterelnöksége alatt. Úgy sikerült uralkodó közfilozófiává tennie a szélsőséges szabadpiac támogatását, hogy közben megerősítette az állam tekintélyét és cselekvési kompetenciáit. A Thatcher által megvalósított politikai projekt tökéletesen illeszkedett az Új Jobboldal (*New Right*) eszméirányzatához, melynek alapkonceptiója az erős állam és szabadpiac. Az erős államra azért van szükség napjainkban, hogy védelmezze a szabadpiacot (Gamble 1994). A neoliberális ideológia térhódítása a fejlett jóléti államokban is érzékelhető módon hozzájárult az állam szerepével kapcsolatos alapparadigma átalakulásához. Míg korábban a jóléti állam védte a polgárait a szabadpiac okozta kudarctól, most az állam védi a szabadpiacot az állampolgárok szociális biztonságának garantálását szolgáló költségek terhére. Mit eredményezett ez a paradigmaváltás? A legfontosabb következmény a szociális jogok körének szűkülése, a jóléti állam értékalapját jelentő társadalmi szolidaritás csökkenése, valamint a materiális és individuális értékek térhódítása a köz- és magánszférában egyaránt (Rosenvallon 2000; Pongrácz 2017). A kormányzati gondolkodás középpontjába a piaci gondolkodásmód, a vállalkozói habitus, a „befektetési szemlélet” került. Piaci logikával és eszközökkel ígértek csökkenteni a piac okozta társadalmi kudarckokat a peremre szorult társadalmi csoportok körében. A szociális jogokat felváltja a „költség-haszon” elemzés és a szociális befektetés stratégiája, a gondolkodásmódot a verseny előremozdításához kisebb mértékben hozzájáruló szegénység negligálása jellemzi és újra előkerül az „érdemesség és érdemtelenység” kettőssége a támogatás megítélésékor (Pongrácz 2017).

Romke (2012) a *Risk, Risk Perception and Solidarity* című tanulmányában arról értekezik, hogy a tradicionális szolidaritás eltűnésével a jóléti állam vált a kockázattermelés központjává. Azzal a paradox helyzettel találjuk szembe magunkat, amelynek az alapja az, hogy míg korábban a jóléti államnak – mint intézménynek – az volt a feladata, hogy mérsékelje a bizonytalanságokat és csökkentse a társadalmi kockázatokat, addig mára a rendszer logikájából következően saját maga termeli meg válságait. A jóléti államban – mivel piaci alapon szerveződik – mindig is jelen voltak kockázati tényezők. Ezekre a kockázatokra azonban az állam és a társadalom tagjai úgy tekintettek, mint társadalmi kockázatokra (*social risk*), amelyek a legtöbb esetben nem egyéni hibából, hanem a rendszer működésének diszfunkcióból adódtak. Ennek következményeként a társadalmi kockázatok kezeléséhez is kollektív megoldásra van szükség. Ilyen megoldásként szolgáltak a már korábban ismerttetett társadalmi biztonságot szolgáló programok (társadalombiztosítás, alapjövedelem, univerzális szolgáltatások stb.). A neoliberalizmus a társadalomban jelen lévő kockázati tényezőket úgy interpretálja, hogy a bizonytalanság, a biztonság elvesztése egyéni hibából és gyengeségekből fakad, így a megoldás keresése, a biztonság kivívása is egyéni feladat és felelősség (Romke 2012).

Wheelock (1999) *Who dreams of failure?* című munkájában azonban felteszi a kérdést, hogy ha a kockázattermelés a rendszer működési logikájából fakad, és rendszer alapja a neoliberális kapitalizmus, akkor a kockázatokat és bizonytalanságokat a szabályozatlan kapitaliz-

mus termeli. Kijelenthetjük-e mindezek alapján, hogy a jóléti állam a Beck-i értelemben vett kockázat társadalommá (*risk society*) transzformálódott? Romke (2012) emellett érvel. Megítélése szerint a jóléti állam a globalizáció és az individualizáció hatására kockázat társadalommá vált, és egy új kockázati kultúra (*new risk culture*) létrejöttét eredményezte. Az új kockázatok (*new risk*) különböznek a régi kockázatoktól, és emiatt más e kockázatok társadalmi megítélése, illetve más a hajlandóság is e kockázatok megosztására és következményeik kezelésére.

Az új társadalmi kockázatok, amelyekkel az emberek ma az életük során szembesülnek, a posztindusztriális társadalomba való átmenettel járó társadalmi és gazdasági változások miatt alakulnak ki. Taylor-Gooby (2005) négy fontos új kockázati elemet emel ki:

- a gazdaságilag aktív férfiak aránya csökken;
- az idősek számának a növekedése hatással van a szociális ellátásra, különösen a nyugdíjak és az egészségügyi ellátások körére;
- a munkaerőpiaci változások szorosabbra fűzték az oktatás és a foglalkoztatás közötti kapcsolatot;
- a magánszolgáltatások bővülése, amely az állami szolgáltatások korlátozásának eredményeként alakul ki.

Az új kockázatok társadalmi hatását két pozícióból tudjuk vizsgálni: az állampolgárok, illetve a kormányzat szemszögéből. Az új kockázatok egyénekre gyakorolt hatása ugyan jóléti modelleként eltérő, de a különbözőségek ellenére, négy általánosan megfigyelhető jellemzőt ki tudunk emelni:

1. Az új kockázatok sikeres kezelése különösen fontos a sérülékeny csoportok szempontjából, mivel a kockázatok sikertelen kezelése súlyos következményekkel járhat a szegénységre, illetve a jövőbeli esélyekre nézve.
2. Az új kockázatok általában a fiatalabb életszakaszban érintik az embereket – nem úgy, mint a régi kockázatok –, mivel elsősorban a munkaerőpiaci belépéshez és a családalapításhoz kapcsolódnak, nem pedig az egészségügyi ellátással és/vagy a nyugdíjakkal kapcsolatosak, amelyek kezelésére még működnek a tradicionálisan kialakított társadalombiztosítási rendszerek.
3. Azoknak a csoportoknak a tagjai, akik sikeresen kezelik a fizetett munkába való átmenetet, az új társadalmi kockázatok kevésbé súlyosak. Viszont akik nem jutnak megfelelő képzéshez vagy oktatáshoz, vagy akik nem részesülnek a család vagy az állam által biztosított gondozásban, egyre kevesebb esély van a közösség támogatására.
4. Az új kockázatok többnyire a munkaerőpiacot és a családi életet érintik, ennek értelmében az állami intervenció olyan területekre terjedne ki, amely a régi kockázatok perspektívájából a magánzféra területei (különösen a családi élet). Mindez átrajzolná a köz- és magánélet határait (Taylor-Gooby 2005).

Mindemellett és a fent említett új kockázatok jellemzőit összefoglalva fontos kiemelni, hogy a bizonytalanságok az új kockázati társadalomban nem csupán egyes csoportokat, rétegeket érintenek, hanem „átjárják” az egész társadalmat. Bár tény, hogy a kiilleszkedés veszélyének elsősorban az alsóbb társadalmi osztályok vannak kitéve (Lorey 2015; Beck-Gernsheim 2002).

A jóléti állam „aranykorában” a redistribúció a közvetlen „vesztesek” veszteségeit pótolta, mert a transzferek költségeit a folyamatos gazdasági növekedés mérsékelni tudta. Magasabb

jövedelmű csoportoknak sem volt olyan „fájdalmas” a vesztesek kompenzálása, mert a magasabb jövedelmek ellensúlyozták az adóemelkedést. Az általános megszorítások korában a redistribúcióra irányuló társadalmi konszenzus, s a transzferjövedelmek eszköztára már nem áll rendelkezésre. A megváltozott körülmények között a jóléti állam régi kockázat politikája él, s ez az „állami kiadások további bővítésére irányuló kötelezettségvállalások” fokozatos erodálásához vezet (Taylor-Gooby 2005: 9). A kormányzati politika perspektívájából az új kockázati tényezők megjelenése a következő kihívásokkal jár:

- A posztindusztriális társadalomban a kormányzatnak már azzal a problémával kell szembenéznie, hogy hogyan igazolja a megszorításokat (már nem az a kérdés, kinek adjon, hanem az, hogy kinek és miért ne adjon ellátást/szolgáltatást).
- Az új kockázatok bizonyos alcsoportokat érintenek a legsúlyosabban. Ez olyan politikai megosztottsággal járhat, amely nem illeszkedik a hagyományos osztály- és pártstruktúrához. Míg a régi jóléti kockázatok kezelését a demokratikus osztályharc jellemezte, addig az új jóléti kockázatok megjelenése veszélyeztetheti bizonyos korábban támogatott csoportok már megszilárdított érdekeit, ellátási formáit.
- A régi kockázati politikák arra irányultak, hogy támogassák az embereket, amikor olyan életrészekben vannak, hogy a szükségleteik nem teljesülnek. Az új kockázatpolitika eszköztára ezzel szemben a fizetett munka általi „öntámogatáson” alapszik, egy erősödő „rekommodifikációs folyamat” tanúi lehetünk.⁴
- Az új kockázatkezelési politikában az állam támogatások helyett inkább a különböző választási lehetőségek és bizonyos magatartási minták ösztönzésével elégíti ki az igényeket. A biztonságot garantáló támogatások így egyéni „kísérletezgetés” és a hatalom által elvárt magatartási minták betanulása árán érhetőek el (Taylor-Gooby 2005).

A változások lényegét jól kifejezi, hogy míg korábban a jóléti állam kockázatmenedzselő (*risk management*) stratégiájának kiemelt eszközei a redistribúció és az univerzális szolgáltatások körének biztosítása volt, addig ma az általános bizonytalanság korában, a „*new welfarism*” jegyében az államot az emberi tőkébe való befektetés, valamint az individuális lehetőségek/erőforrások hangsúlyozása jellemzi (Taylor Gooby 1997; Romke 2012). Az új kockázati jólétben kevésbé beszélhetünk állami „*risk management*”-ről, helyette inkább az egyéni kockázatmenedzselésre kerül a hangsúly. A Baldwin (1990) által leírt szolidaritáson alapuló jóléti állam (*solidaristic welfare state*) – ahol a kockázatokat az állam menedzseli, és azok megoszlanak a társadalomban – egyre kevésbé érvényesül napjainkban, helyét a piaci elveken működő befektető jóléti állam veszi át (Cantillon 2011; Hemerijck 2013; Kuitto 2016; Csoba 2017).

Giddens szerint (1991, 2007) a társadalmi és gazdasági modernizáció kezdetben elősegítette a jóléti állam létrejöttét. Mára azonban úgy tűnik, ez a folyamat a visszájára fordul, és inkább arról beszélhetünk, hogy a piac érdekeinek előtérbe helyezése aláássa a jóléti állam alapjait. Ez a folyamat Beck (1992) és Giddens (1991) szerint a második modernitásba mint konstrukcióba van beágyazódva, és két *alappillérre* épül. Az első pillér a politika és a gazdaság azon tevékenysége, amely a minél nyitottabb gazdaságok felé való elmozdulást hangsúlyozza. A másik pillér pedig olyan társadalmi és kulturális fejlődés, amely a nyitott társadalom jegyév-

⁴ A jóléti ellátásokat feltételekhez, többnyire munkavégzéshez kötik.

ben fogalmazódik meg. Amíg az első pillér a *globalizáció*hoz kapcsolódik, addig a másik az *individualizáció*hoz (Romke 2012).

A globalizáció megnövelte a társadalmi és gazdasági mobilitást. A globalizációnak két karktervonását tudjuk megkülönböztetni. Az egyik „lerombolja” a nemzetállami határokat, és ezzel hozzájárul az individualizáció folyamatához, mivel növeli az egyén választási szabadságát. A globalizáció másik jellemzője, hogy a fentiekkel párhuzamosan új kötelekeket hoz létre távoli szereplők között, akik egyre inkább függenek egymástól a globális hálózaton belül (Romke 2012; Beck-Gernsheim 2002; Giddens 1991). A globalizáció az individualizációval együtt megnyitja a nemzetgazdaságokat és társadalmakat is. Mivel a jóléti államok a nemzetállamokra épülnek, és a globális folyamatok erősödésével a nemzetállamok fokozatosan sebezhetővé válnak, erőteljesen gyengülnek a jóléti funkciói is. A globalizáció csökkenti a nemzetállamok intézményi kapacitásait – veszélyeztetve a jóléti állam fiskális alapjait –, mivel a tőke és a pénzügyek is egyre inkább globálissá váltak. Ebben a folyamatban azoknak az intézményeknek a funkciója is jelentős mértékben erodálódik, amelyek a társadalmi biztonság fenntartásáért felelősek (Romke 2012).

Az individualizáció alatt az egyéneknek azt a szabadságát értjük, amelynek köszönhetően képesek megszervezni a saját életüket. Ez azáltal valósulhat meg, hogy a társadalmi kapcsolatok egyre kevésbé válnak kényszerítővé. Az individualizációt a szociológia különböző módon operacionalizálja (Romke 2012). Inglehart (1977) a *The Silent Revolution* című művében a változó értékek mentén méri. Ebből a szempontból az individualizáció olyan posztmaterialista értékek fontossá válását hozta el, amelyek középpontjában az egyéni szabadság és az önmegvalósítás áll (Inglehart 1977). Ezzel szemben Giddens (1991, 2007) az individualizáció hatását a megnövekedett társadalmi reflexivitásban látja. Achterberg-Raven (2012) szerint az individualizációnak két típusát érdemes megkülönböztetni. A kulturális individualizáció a már említett egyéni szabadság, az önmegvalósítás lehetőségének a növekedését jelenti. Az individualizáció strukturális megközelítése viszont azt hangsúlyozza, hogy az egyént körülvevő társadalmi struktúrák miként hatnak annak döntéseire.

Ha a jóléti állam szempontjából vizsgáljuk a strukturális individualizációt, akkor Beck-Gernsheim (2002), valamint Giddens (1991) alapján arra a megállapításra juthatunk, hogy a második modernitás velejárója a strukturális intézmények meggyengülése. Kézenfekvő a kérdés: hogyan hatottak az egyén társadalmi biztonságára az eltűnő intézményi garanciák?

A választ az első és a második modernitás⁵ összehasonlítása során kapjuk (Beck-Gernsheim 2002). A jóléti állam az első modernizáció terméke. Az első modernizáció először lerombolta a feudális társadalmat a XIX. században, majd megteremtette a jóléti állam alapját, az ipusztériális társadalmat (Beck 1992). Az első modernitás alapja a nemzetállam, a kollektív identitás, amelyet a család, az osztály, etnika csoport testesít meg. Központi gondolata a teljes foglalkoztatottság (még ha a gyakorlatban nem mindig valósul meg), valamint a termelésnek olyan módja, amely képes biztosítani a teljes foglalkoztatást. A második modernitás az individualizáció, a globalizáció, a munkanélküliség és az ökológiai válság erősödésével pont ezeket az elveket kérdőjelezi meg. A második modernitás alapvető jellemzője, hogy az első modernitás intakt pontjait, intézményeit (pl. jóléti állam, nukleáris család, közösség, etnikai csoport stb.)

⁵ A második modernitás fogalom helyett a szakirodalom legtöbbször a posztmodern kifejezést használja (Giddens 1991).

leépíti (Beck-Gernsheim 2002). Mindezek eredményeként az egyén reflexivitása az intézmények felé megnőtt, ugyanis ontológiai biztonságát már csak azáltal képes fenntartani, ha folyamatosan monitorozza a környezetét annak érdekében, hogy a helyes cselekvési irányt megtalálja (Beck 1992; Giddens 1991). A leépítést egyben egy kiszervezés is jellemzi. Azok a funkciók, amelyeket korábban a jóléti állam intézményei láttak el, a piacosság jegyében magánvállalkozásokhoz és különböző szervezetekhez kerülnek (Beck-Gernsheim 2002).

Az első modernitás intézményeinek abból a szempontból volt jelentősége, hogy bár erősen determináltak és korlátozták az egyént, viszont képesek voltak olyan „keretet” alkotni, amelyen belül garantálták az egyén biztonságát, valamint megteremtették a hosszútávú tervezés lehetőségét. Ezek a referenciapontok kijelölték a gondolkodásnak azt a horizontját, amelyen belül a tervezésnek és a cselekvésnek történnie kell. Mindezek értelmében a jóléti államot értékelhetjük referenciapontként. A jóléti állam a társadalom tagjait az intézményein, valamint a szabályok és feltételek hálózatán keresztül integrálta (Beck-Gernsheim 2002). A szabadság és biztonság relációjában a serpenyő mérlege a biztonság felé billent, ugyanis a jóléti állam elsődlegesen a biztonságra helyezte a hangsúlyt, ellenben a szabadsággal, amelyet ugyan a lehető legnagyobb mértékben, de meghatározott keretek között biztosított. Az első modernitás társadalmának a hívószava a „kell”. Ahhoz, hogy biztonságban érezd magad, bizonyos dolgokat meg „kell” tenni. A második modernitás során megvalósuló dereguláció a „kell” fogalmát a „lehet” fogalmára cserélte. A tervezés, a jól átgondolt döntések helyébe a határtalan szabadság és a gyors válaszok léptek (Han 2019). A biztonság feláldozásra került a szabadság oltárán. Ez a szabadság azonban – Han terminológiájával élve – egy paradox szabadság⁶. Az individualizáció, az önmegvalósítás szabadsága, amely Han szerint végül a kényszerességhez, s a biztonságot garantáló intézmények súlytalanná válásához, a jóléti állam kiüresedéséhez vezetett (Han 2019).

ÖSSZEGZÉS

A társadalmi biztonság legmagasabb szintjét a XX. század második felében, a jóléti államok létrejöttével és kiteljesedésével érte el. A gazdasági növekedéssel együttjáró problémák a társadalom egyre szélesebb rétegét érintették, emiatt elkerülhetetlen volt ezen csoportok befornása a biztonsági háló alá. A jóléti állam a '70-es évek elejére Európa legtöbb államában a bölcsőtől a sírig tartó biztonságot garantáló rendszerré vált (Hill 1999). A mindenkire kiterjedő társadalmi biztonság azonban hosszú és rögös utat járt be az elmúlt fél évszázad során. A XX. század végére megremegtek a jóléti állam alapjai. Olyan erők intéztek „támadást” ellene, amelyek alapjában kérdőjelezték meg annak létét és intézkedéseit. A globalizáció által teremtett új környezetben, az állam és a piac konszenzusán alapuló jóléti állam inkompatibilissé vált (Pierson 2006). A második modernitás beköszöntével, a globalizáció, a neoliberalizmus és az individualizáció jegyében megkezdődött a jóléti állam újrakonstruálása. Ennek leglátványosabb jele a szabadság és biztonság viszonyának felborulása volt. A jóléti állam központi gondolata, hogy csak akkor cselekedhetek szabadon, ha a biztonságom garantálva van (Rotschild

⁶ Beck-Gernsheim (2002) a *precarious freedom* (bizonytalan szabadság) fogalmával jelöli a szabadságnak ezt az állapotát.

1995; Ferge 1994). A neoliberais filozófia pontosan ezt a biztonságra épülő rendszert kérdőjelezte meg az emberi szabadság nevében. A jóléti állam intézményeinek leépítésével maga az állam vált a bizonytalanságok és kockázatok létrehozásának eszközévé. A jóléti állam szolidaritáson alapuló „*risk management*” stratégiája a szolidaritás eltűnésével és az individualizmusra épülő értékrend megerősödésével működésképtelenné vált. Mindemellett a társadalmi/jóléti intézmények meggyengülésével a társadalom tagjai elvesztették azokat az orientációs pontokat, amelyek bár bizonyos szinten korlátozták, mégis lehetővé tették számukra a hosszútávú tervezést és a biztonságot garantáló cselekvési irányok megtalálását. A megváltozott gazdasági és társadalmi környezetben az egyén magára van utalva.

A biztonság fejlődési folyamatának elemzését követően megállapíthatjuk, hogy a társadalmi biztonság lineáris fejlődési iránya megkérdőjelezhető. A XX. század közepén úgy tűnt, hogy a nemzetállam, majd pedig az azon alapuló jóléti állam képes a társadalmi biztonság legmagasabb szintjét megvalósítani. A globalizáció és az individualizáció XX. század végi kiteljesedésével azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az állam nem szükségszerűen garantálja a társadalmi biztonságot. A második modernizációval együttjáró dereguláció új bizonytalanságok egész sorát hívta életre, s a biztonság garanciáját egy paradox szabadságfogalomra cseréltük (Rotschild 1995).

IRODALOM

- Achterberg, P. – Raven, J. (2012): Individualisation: A Double-edged Sword. In: Romke, van der V. – Mara, Y. – Achterberg, P. (eds.): *The Transformation of Solidarity Changing Risks and the Future of the Welfare State*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 49–69. <https://doi.org/10.1515/9789048515318-004>
- Arends, M. J. (2008): From Homer to Hobbes and Beyond – Aspects of ‘Security’. In: Brauch, G., H. (et al.): *Globalization and Environmental Challenges. Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Berlin/Heidelberg: Springer, 263–279. https://doi.org/10.1007/978-3-540-75977-5_17
- Baldwin, P. (1990): *The Politics of Solidarity. Class Bases of the European Welfare State 1875–1975*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511586378>
- Balogh I. (2013): Biztonságméletek. *Nemzet és Biztonság* (3–4): 36–56. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2013_3-4_04_balogh_istvan_-_biztonsagelmeletek.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.)
- Barr, N. (2009): *A jóléti állam gazdaságtana*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Beck, U. (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: SAGE Publications.
- Beck, U. – Gersheim, B. E. (2002): *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781446218693>
- Bourbeau, P. (2015): A multidisciplinary dialogue on security. In: Bourbeau, P. (ed.): *Security. Dialogues Across Disciplines*, Cambridge Cambridge University Press, 1–22. http://www.philippebourbeau.net/wp-content/uploads/2017/03/Bourbeau_Introduction_Security_

- Dialogue-across-Disciplines_CUP_2015.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.) <https://doi.org/10.1017/CBO9781316227671.001>
- Cantillon, B. (2011): The paradox of the social investment state: growth, employment and poverty in the Lisbon era. *Journal of European Social Policy*, December 21(5): 432–449. <https://doi.org/10.1177/0958928711418856>. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0958928711418856> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 23.)
- Castel, R. (2005): A társadalmi biztonság elvesztése. *Esély* (6): 42–66. (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.)
- Csoba J. (2017): Gondoskodó állam, aktív állam, befektető állam. A foglalkoztatáspolitikai és a jóléti modellváltás néhány összefüggése. *Socio.Hu Társadalomtudományi Szemle*, 7(1): 1–26. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2017.1.1>
- Elias, N. (2000 [1939]): *The Civilizing Process. Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Esping-Andersen, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1177/095892879100100108>
- Felméry Z. (2015): Középpontban a biztonság. A prepolitikai állapottól a politikai társadalomig. *Nemzet és Biztonság* (6): 136–142. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_6_10_felmery_zoltan_-_kozepontban_a_biztonsag_a_prepolitikai_allapotol_a_politikai_tarsadalomig.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.)
- Ferge Zs. (1994): Szabadság és biztonság. *Esély*, 5: 3–25. https://www.esely.org/kiadvanyok/1994_5/ferge.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.)
- Ferge Zs. (1997): És mi lesz, ha nem lesz? Az állam és a civilizációs folyamat. In: Gombár Cs. – Hankiss E. – Lengyel L. (eds.): *És mi lesz ha, ha nem lesz? Tanulmányok az államról a század végén*, Budapest: Helikon-Korridor, 120–146.
- Gamble, A. (1984): *The Free economy and the Strong State*. London: Palgrave.
- Giddens, A. (1991): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2007): *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Goodin, E. R. (1986): *Protecting the Vulnerable. A Reanalysis of Our Social Responsibilities*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gros, F. (2019): *The Security Principle. From Serenity to Regulation*. London: Verso.
- Hamilton, T. J. (2013): *Security. Politics, Humanity, and the Philology of Care*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691157528.001.0001>
- Han, C. B. (2019): *A kiegészítő társadalma*. Budapest: Typotex.
- Hemerijck, A. (2013): *Changing Welfare States*. Oxford: Oxford University Press.
- Hill, M. (1999): Insecurity and social security. In: Vail, J. – Wheelock, J. – Hill, M. (eds.): *Insecure Times. Living with insecurity in contemporary society*, London: Taylor & Francis 91–106.
- Hobbes, T. (1998): *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press.

- Huber, E. – Stephens, D. J. (2001): *Development and Crisis of the Welfare State. Parties and Policies in Global Markets*. Chicago: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226356495.001.0001>
- Inglehart, R. (1977): *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Kuitto, K. (2016): From social security to social investment? Compensating and social investment welfare policies in a life-course perspective. *Journal of European Social Policy*, 26 (5): 442–459. <https://doi.org/10.1177/0958928716664297>
- Locke, J. (1986 [1660]): *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*; bev., jegyz. Kontler L., ford. Endreffy Z. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Lorey, I. (2015): *State of Insecurity. Government of the Precarious*. London: Verso.
- Pierson, C. (2006): *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*. Cambridge: Polity Press.
- Pongrácz A. (2017): Az állam gazdaságpolitikai szerepvállalásának változásai. *PRO PUBLICO BONO – Magyar Közigazgatás* 2017/3, 168–195. [https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/12554/09_Pongr%
c3%a1cz%20Alex_WEB-PPB_2017_3-10.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/12554/09_Pongr%c3%a1cz%20Alex_WEB-PPB_2017_3-10.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.)
- Romke, van der V. (2012): Risk and the Welfare State. In: Romke, van der V. – Mara, Y. – Achterberg, P. (eds.): *The Transformation of Solidarity Changing Risks and the Future of the Welfare State*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 13–31. <https://doi.org/10.1515/9789048515318>
- Rosenvallon, P. (2000): *The New Social Question. Rethinking the Welfare State*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400823482>
- Rotschild, E. (1995): What Is Security? *Daedalus* (124/3): 53–98. <https://www.jstor.org/stable/20027310> (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.)
- Szamuely L. (1985): *A jóléti állam ma*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Székely I. – Somody B. – Szabó M. D. (2017): Biztonság és magánélet. Az alkumodell megkérdőjelezése és meghaladása. *Replika* 103(3): 13–36. (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.)
- Taylor-Gooby, P. (1997): In Defence of Second-best Theory: State, Class and Capital in Social Policy. *Journal of Social Policy* 26(2): 171–192. https://www.researchgate.net/publication/231892805_In_Defence_of_Second-best_Theory_State_Class_and_Capital_in_Social_Policy (Utolsó letöltés: 2023. 12. 29.) <https://doi.org/10.1017/S0047279497004996>
- Taylor-Gooby, P. (2005): New Risks and Social Change. In: Taylor-Gooby, P. (ed.): *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*, Oxford: Oxford University Press, 1–29. <https://doi.org/10.1093/019926726X.003.0001>
- Temple, W. (1941): *Citizen and Churchmann*. London.
- Tomka B. (2008): *A jóléti állam*. Budapest: Corvina Kiadó Kft.
- Vail, J. (1999a): Insecure times: conceptualising insecurity and security. In: Vail, J. – Wheelock, J. – Hill, M. (eds.): *Insecure Times. Living with insecurity in contemporary society*, London: Taylor & Francis, 1–23.

- Vail, J. (1999b): States of insecurity: the political foundations of insecurity. In: Vail, J. – Wheelock, J. – Hill, M. (eds.): *Insecure Times. Living with insecurity in contemporary society*, London: Taylor & Francis, 41–59.
- Wheelock, J. (1999): Who dreams of failure? Insecurity in modern capitalism. In: Vail, J. – Wheelock, J. – Hill, M. (eds.): *Insecure Times. Living with insecurity in contemporary society*, London: Taylor & Francis, 23–41.
- Wincott, D. (2013): The (golden) age of the Welfare State: Interrogating a conventional wisdom. *Public Administration* 91(4): 806–822. (Utolsó letöltés: 2024. 04. 23.) <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2012.02067.x>